

SHARQ XALQLARI FOLKLORI – MILLIY
QADRIYATLAR IN'IKOSI
XALQARO ILMIY KONFERENSIYA

ФОЛЬКЛОР НАРОДОВ ВОСТОКА - ОТРАЖЕНИЕ
НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ
МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ

FOLKLORE OF THE PEOPLES OF THE EAST
- A REFLECTION OF NATIONAL VALUES
INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE

TOSHKENT
2021-yil 16-oktabr

TOSHKENT DAVLAT SHARQSHUNOSLIK UNIVERSITETI

**SHARQ XALQLARI FOLKLORI - MILLIY
QADRIYATLAR IN'IKOSI**

IKKINCHI QISM

**ФОЛЬКЛОР НАРОДОВ ВОСТОКА-
ОТРАЖЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ
ЦЕННОСТЕЙ**

2 ЧАСТЬ

**FOLKLORE OF THE PEOPLES OF THE EAST –
A REFLECTION OF NATIONAL VALUES**

PART 2

Toshkent 2021

qurgan ekan—da degan biryoqlama xulosa chiqarish noto‘g‘ri bo‘lar edi. Zero, barcha iste‘dodli qalam sohiblari kabi Qodiriy ham xalq kitoblari an‘analariidan ijodiy foydalangan holda, ularni yangicha sharoitda rivojlantirgan va yangi mazmun bilan boyitgan. Zero, har qanday chinakam asar bu— an‘ana bag‘ridagi novatorlikdan iborat.

Ammo yozuvchi o‘z romanida faqat voqealarni tasvirlash, fabulani tashkil etish yoki kompozisiya qurilishlaridagina bunday milliy an‘analardan foydalanish bilangina cheklanmadi. U ayni paytda tarixiy jarayon taraqqiyoti qonunlarini o‘rganish va tahlil etish, milliy turmush manzaralarini kuzatish, tarixiy shaxslar va to‘qima obrazlarni hayot haqiqatini, asar g‘oyasini ochishga safarbar etish yo‘lidan bordi; milliy urf—odatlar, tarixiy obidalar va tabiat manzaralari tasviridan tarixiy voqelikni haqqoniy aks ettirishda keng foydalanadi; qahramon obrazini yaratish, uning ruhiy olami va bu olamdagi o‘zgarishlar dialektikasini yorqin aks ettirishda xalq og‘zaki ijodidagi epik an‘analariga tayandi. “O‘tkan kunlar” romanini yaratishida boy og‘zaki va yozma adabiyotdagi badiiy vositalar yordamga keldi.

Adabiyotlar:

1. Tohir va Zuhra. O‘zbek xalq ijodi. Dostonlar (Aytuvchi Rahmatulla Yusuf o‘g‘li. Nashrga tayyorlovchi M.Saidov),—T.: Adabiyot va san‘at, 1974.

2. Qodiriy A. O‘tkan kunlar. Mehrobdan chayon.—T.: Adabiyot va san‘at, 1994.

O‘ZBEK FOLKLORIDA TUT OBRAZI BILAN BOG‘LIQ UDUMLAR IFODASI

Rustamova Gavhar Bahron qizi
Buxoro davlat universiteti tayanch doktoranti
Buxoro, O‘zbekiston Respublikasi

Annotasiya. Ushbu maqolada xalqimiz orasida tut daraxti bilan inonchlar hamda uning an‘ana va marosimlardagi ifodasi, tut bilan bog‘liq udumlarning tarixiy va hayotiy asoslari xususida so‘z yuritilgan.

Kalit soʻzlar: oʻzbek folklori, daraxt, tut, shomonlik, ibtidoiy diniy tasavvur, udumlar, marosimlar, hosildorlik inonchi.

Аннотация. В этой статье обсуждаются верования в тутовое дерево среди нашего народа и его выражение в традициях и церемониях, историческая и важная основа обычаев, связанных с шелковицей.

Ключевые слова: узбекский фольклор, дерево, шелковица, шаманизм, примитивное религиозное воображение, обычаи, обряды, вера в плодородие.

Abstract. This article discusses the beliefs of the mulberry tree among our people and its expression in traditions and ceremonies, the historical and vital basis of the customs associated with the mulberry.

Key words: uzbek folklore, tree, mulberry, shamanism, primitive religious imagination, customs, rituals, fertility belief.

Tut daraxti bilan bogʻliq inonchlarning genezisi xalqimizning islomgacha shakllangan eʼtiqodlariga borib taqaladi. Xususan, tut bilan bogʻliq hosildorlik inonchining ayrim elementlari qadimgi shomonlik anʼanalari bosqichida ham yashab kelgan. Hosildorlik inonchlarida mevali daraxtlardan foydalanish tasodifiy emas. Shomon kasallikka chalingan bemorlarni “Davolash” jarayonida davolovchi poʻrxon (parixon)lar kasal tanidagi ruhlarni quvish uchun alasdanda foydalanish jarayonida olovga tut daraxti novdalarini yoqishgan.

Maʼlum boʻladiki, odamlar tut juda unumdor hosil tuhfa qilishini allaqachon anglab yetgan. Tut daraxtining mevasi bahorning soʻnggi kunlarida mavsumiy neʼmatlar ichida birinchilardan boʻlib pishib yetiladi va ayni ilik uzdi paytida tanlarga mador boʻladi. Bu daraxt mevasining gʻayritabiiy mahsuldorligini odamlar ibtidoiy diniy tasavvur orqali anglaganlari holda, ulardan sehr-jodu orqali foydalanish yoʻlini izlaganlar.

Uzbek xalqida tut daraxti bilan bogʻliq koʻplab udumlar mavjud hamda bu udumlar xalqimiz turmush tarzining ajralmas qismiga aylangan. Koʻpni koʻrgan keksalarning aytishlaricha, tut daraxti va uning novdalarini besabab kesish taʼqiqlangan. Uning qurigan shoxalarini kesib olganda, maxsus duolar oʻqilgan. Ye.M.Pesherevaning taʼkidlashicha, Fargʻonalik tojiklar tut daraxtida Sulaymon paygʻambar yashiringan deb hisoblab uni kesmaganlar. Darvoqe, xalq ertaklarida ham devlarning ruhi daraxtlarda yashaganligi bayon etiladi. Sibirda yashovchi turkiy xalqlarda har bir qabila yoki urugʻning oʻz homiy

daraxti bo'lgan. Masalan, oq qayin bir urug'ning, archa va qarag'ay boshqa bir urug' homiysi hisoblanib, hech bir urug' o'zining homiy daraxtini kesishga jur'at etolmagan. Agar zarurat tug'ilgudek bo'lsa, boshqa urug'dagilardan shu daraxtni kesib berishni so'rab murojaat qilganlar.

Daraxtlarga lattaband bog'lash udumi ham yurtimizning ko'pchilik hududlari aholisi orasida keng tarqalgan. Buning uchun odatda biror avliyo yoki ziyoratgohda joylashgan tut daraxti tanlangan. Bunda muhimi, avliyoning karomati emas, aynan tutning xosiyatidan bahramand bo'lish umididir. Lattaband ko'pincha bir parcha surp dastro'mol yoki belbog'dan bog'langan. O'z libosidan bir parcha yirtib olib mozordagi tut, dov-daraxt shoxlariga bog'lab qo'yish natijasida topinuvchi e'tiqod obekti yoki inson bilan tabiat o'rtasidagi afsungarlik muloqoti o'rnatilganligiga ramziy ishorani ko'rish mumkin. Snesevning ta'kidlashicha, "tayoq-tug'ga, daraxtlarga latta osish ham ibtidoiy xarakterga ega bo'lib, muqaddas shaxs bilan ziyoratchi orasidagi ilohiy aloqaga kirishning bir ko'rinishidir".

Mevali daraxtlar va ularning mevasi oddiy ramz bo'lib qolmasdan serhosillikni ta'minlovchi turli marosimlar bilan bog'langan.

O'zbeklar orasida xatna to'ylari bilan bog'liq udumlarda ham tut daraxti ishtirokini ko'rish mumkin. Xatna qilish erta bahorda daraxtlar uyg'onmasdan burun amalga oshirilgan. Bolaning sunnati onasi tomonidan ramziy ravishda sotib olingan va juda ehtiyotkorlik bilan yashirin holda mevali daraxt, xususan, tut tagiga ko'mib qo'yilgan. Bunday qilinishiga, befarzand ayollar xurujidan himoyalash zaruriyati sabab bo'lgan. Shuningdek, bola ham tutday sermeva va serpusht bo'lishiga ishonilgan.

Cho'ponlarning asosiy ish quroli bo'lgan tayog'i va kiyimi ham o'ziga xos magik xususiyatga ega hisoblanadi. Cho'pon tayog'i odatda pishiq bo'lgan chetan, qarag'ay, tol bilan birga qizil tut daraxtidan qilinadi. Cho'pon tayog'i muqaddas hisoblanganligi bois cho'pon bo'luvchi shaxs unga ega bo'lish niyatida qurbonlik qilib, biror-bir hayvonni so'ygan. Shundan keyingina cho'pon tayog'iga ega bo'lgan. O'z navbatida tayoqdan boshqa narsa bilan hayvonlar urilmagan va tayoqni bosish ham gunoh hisoblangan. Agar shu tayoq ustidan mollar o'tib qolgudek bo'lsa, ular biror dardga chalinadi va aynan o'sha tayoq bilan kasal hayvon silab davolanishi kerak degan tavsiya berilgan. Shu mulohazaga binoan cho'ponlar tayoqlarini doimo o'zlari bilan olib yurganlar va uni oyoq ostiga emas, chetroqqa qo'yishga harakat

qilganlar.

1) To‘y marosimi bilan bog‘liq udumlarda tut daraxti faol ishtirok etadi. Kelinni kuyov uyiga eltish uchun to‘y aravasi yasatilar ekan, unga o‘rnatilgan ko‘shayana mevali daraxt novdalariga birlashtiriladi. Bu novdalar jiyda yoki tutdan olinadi. Arava kuyov uyiga kelgandan so‘ng ko‘shayaanaga birlashtirilgan oq, uzun mato olinib, tut va jiyda novdalariga o‘raladi va ular birinchi farzand tug‘ilguncha saqlanadi. Mevali daraxtlarning sehrli ahamiyati uning mantiqiy yakunigacha davom etadi.

2) Tut daraxti bilan bog‘langan bunday udumlar farzand tug‘ilgach ham davom etadi. Bola tug‘ilgach chilla ichida ajralgan kindigi (yo‘ldosh, esh) tut daraxtining butoqchasi bilan birga ko‘milgan, buning ma‘nosi shuki, tug‘ilgan bola kelajakda o‘z ota-onasining to‘q-farovon yashashini ta‘minlaydi.

3) O‘rta Osiyo xalqlari etnogenezisida aloxida qiziqish uyg‘otadigan daraxtlar bilan bevosita aloqador yana bir tip – yer usti sog‘onasi sandiqdir.

4) Bu yog‘och tobut to‘laligicha g‘o‘la va taxtadan ishlangan. Ular, asosan, yakka dafnga mo‘ljallangan. Axborotchilar so‘ziga qaraganda, bu sandiqlar yosh o‘lganlar va katta obro‘li kishilar uchun ishlatiladi. Bunday sandiqlarda mix ishlatish ta‘qiqlangan. Ular faqat pona vositasida birlashtirilgan. Qadimda sandiqlar muqaddas daraxt sifatida tut yog‘ochidan ishlangan.

5) Ko‘rinadiki, serhosilligi beqiyos bo‘lgan tut daraxti bilan aloqador inonchlar anchani tashkil etadi. Yurtimizda tut daraxti, uning xosiyati, tut nomi bilan bog‘liq ko‘plab manzilgoxlar va ziyoratgohlar mavjudki, xalqimizning islomgacha shakllangan e‘tiqodlari va madaniy turmush tarzida chuqur o‘rin olgan hamda ularning aksariyati islom dini ta‘sirida aziz avliyolar nomlari bilan bog‘langan, ya‘ni diniy qiyofa kasb etgan. Shu xususiyatga ko‘ra, yurtimizda mavjud muqaddaslashtirilgan tutlarni ham quyidagicha tasnif qilish mumkin:

1. Sof muqaddaslashtirilgan tut daraxtlari.

2. Xorazm viloyati Xonqa tumani yaqinidagi Sarapoyon qishlog‘ida chilla tut juda ommaviylik kasb etadi. Bu tut biror aziz avliyo bilan bog‘liq afsonaga aloqador emas. Uning o‘zi muqaddas sanalib, birinchi navbatda, bolalar homiysi sifatida tan olingan. Chilla tut yaqinida sadaqaga qo‘ylar so‘yiladi, bo‘g‘irsoq pishiriladi. Agarda bolalar chilla davrida kasallansa, ayollar ushbu tutning butoqlariga turli lattalar ilib qo‘yishadi. Tutning tomirlariga bolalarning do‘ppisi

tashlanadi. Chilla tutning shifo berish xususiyati ana shu predmetlar orqali ilohiy yo‘l bilan bemor bolaga o‘tib, uni sog‘aytiradi. Shuningdek, Buxoro viloyati Jondor tumani yaqinida ham “Nartut” deb ataluvchi bir xosiyatli tut daraxti bo‘lib, o‘g‘il farzand ko‘rish istagidagi ko‘plab insonlar ushbu manzilgohga tashrif buyurib, unga sajda qilishadi. Kimda kim uyiga shu tut daraxtidan shoxcha olib borib, isiriq bilan birga tutatsa, tug‘ilajak farzandi, albatta, o‘g‘il bo‘lar emish.

3. Biror aziz avliyo yoxud din vakillarining nomi bilan bog‘liq tutlar (Masalan, Urkut buva, Yakkatut buva qabristoni, Sharim shayx, Lo‘mon bobo nomi bilan bog‘liq Duldul tut va h.k).

Respublikamizda Yakkatut nomi bilan ataluvchi bir nechta manzilgohlar mavjud bo‘lib, elshunos olim A.Ashirov N.Abdulohatovning so‘zlariga tayanib Farg‘ona viloyatida joylashgan Yakkatut buva ziyoratgohi xaqida ma‘lumot keltiradi. Uning ta‘kidlashicha, qaysi bir odamning chorvasidagi qo‘yi, moli yoki oti kasal bo‘lib qolsa, shu mozorda joylashgan tut atrofidan uch marta aylantirib olib ketar va shundan keyin kasal hayvon tuzalar ekan.

Qiziltepa tumanidagi “O‘zbekiston” jamoa xo‘jaligi hududidagi Xo‘jalak qishlog‘ida bitta Duldul tut degan tut bor. Bu tutning paydo bo‘lishini Lo‘mon bobo degan bir kishining nomi bilan bog‘laydilar. Aytishlaricha, kunlardan bir kuni Lo‘mon bobo o‘zining hassasini yerga tiqqan hamda ana shu hassa ko‘karib ketgan emish. Hozirgi kunda qo‘lida so‘gal chiqqan kishilar shu tutning tagidan loy qilib surtadilar. Shundan keyin so‘gal tezda qaytib ketadi, deb o‘ylaydilar.

Mazkur tut haddan tashqari katta bo‘lgani sababli har yili uning barglarini ipak qurtiga berish uchun qirqadilar. Ammo tut bargini qirqishdan avval is chiqaradilar, bo‘lmasa tut kesuvchilar shikast topadi deb cho‘chydilar.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, tut daraxti bilan aloqador inonchlar, qadriyatlar tizimidagi udumlar ko‘pchilikni tashkil etadi hamda farovon hayot va hosildorlik g‘oyalari bilan bog‘lanadi.

Adabiyotlar:

1. Ashirov A. O‘zbek xalqining qadimiy e’tiqod va marosimlari. – Toshkent: Alishyer Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2007. –B.144.

2. Jo‘raev M., Sattiyeva D. O‘zbek folklorida hayot daraxti. –T.: Fan, 2010. – B.32.

3. Musaqulov A. O‘zbek xalq lirikasi. – T.: Fan, 2010. – 307 b.

4. Пещерова Е.М. Праздник тюльпана (лола) в сел. Исфара Кокандского уезда. Сб. В.В.Бартолду –туркестанские друзья, ученики и почитатели. – Т., 1927.

5. Snesev G.P. Xorazmliklarning musulmonlikdan avvalgi marosim va urf-odatlari. – Urganch: UrDU noshirlik bo‘limi, 2018. – 332 b. –В.192.

6. Фрезер Д.Д. Золотая ветвь. 2-изд. – М.: Политиздат, 1983. – С.110-139.

7. O‘zbek xalq ertaklari. –Т.: Yosh gvardiya, 1991. –В.167.

РОЛЬ ВОСТОЧНЫХ ИСПОЛНИТЕЛЕЙ ФОЛЬКЛОРНЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ В РАЗВИТИИ ДУХОВНО-РЕЛИГИОЗНЫХ И НРАВСТВЕННЫХ ЦЕННОСТЕЙ НАРОДА.

(на примере узбекских народных терма)

Турсунов Ибрагим Нуралиевич

*Ташкентский институт текстильной и легкой
промышленности,*

Кандидат филологических наук, доцент

Ташкент, Республика Узбекистан

Annotasiya: Ushbu maqolada muallif Sharq xalqlari diniy-ma’naviy, axloqiy taraqqiyotida folklor asarlari ijrochilarining roli o‘zbek xalq termalari misolida yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: terma, ijrochilar, ma’naviyat, odob-axloq, islomiy ta’limot.

Аннотация: В данной статье автор освещает роль исполнителей фольклора в религиозном, духовном и нравственном развитии народов Востока на примере узбекского народа.

Ключевые слова: терма, исполнители, духовность, этика, исламское учение.

Annotation: In this article, the author highlights the role of folklore performers in the religious, spiritual and moral development of the peoples of the East on the example of the Uzbek people.

Key words: terma, performers, spirituality, ethics, Islamic teaching.

Sharipov Rustam Husniddinovich. Yashar Kamolning “Sevgi afsonasi” romanidagi mifologik unsurlarning o‘zbekcha tarjimada berilishi. Toshkent, O‘zbekiston Respublikasi.....	252
Sherbekova Gavhar Yaxshiboevna. Buxoro nikoh to‘yi udumlarining unga aloqador marosim qo‘shiqlaridagi badiiy ifodasi. Buxoro, O‘zbekiston Respublikasi.....	259
Sabirova Nasiba Ergashevna. Xorazm dostonchiligining o‘ziga xos xususiyatlari(Baxshilar repertuari va ijrochilik mahorati). Urganch, O‘zbekiston Respublikasi.....	264
Umarova Nilufar Turapovna. Nazar Shukur va A‘zam O‘ktam ijodida xalq maqollarining lirik ifodasi. Qarshi, O‘zbekiston Respublikasi....	272
Soatova Nodira. “O‘tkan kunlar” romanida xalq dostonlarining epik tasvir an‘analari(“Tohir va Zuhra” dostoni misolida). Jizzax, O‘zbekiston Respublikasi.....	279
Rustamova Gavhar Bahron qizi. O‘zbek folklorida tut obrazi bilan bog‘liq udumlar ifodasi. Buxoro, O‘zbekiston Respublikasi.....	285
Турсунов Ибрагим Нуралиевич. Роль восточных исполнителей фольклорных произведений в развитии духовно-религиозных и нравственных ценностей народа.(на примере узбекских народных терма). Ташкент, Республика Узбекистан.....	290
Turoпова Parizod Shavkat qizi. “Qaytmas to‘lqinlar” romanida milliy qadriyatlar tasviri. Jizzax, O‘zbekiston Respublikasi.....	295
Turdimov Shomirza Ganievich. “Alpomish” dostonidagi yetakchi obrazlar semantikasi. Toshkent, O‘zbekiston Respublikasi.....	299
Saydaxmedova Nigora Sulaymonovna. Muhammad Yusuf ijodidagi o‘zbek folklor motivlarini o‘rgatish. Namangan, O‘zbekiston Respublikasi.....	306
Салимова Дильнаваз Акмаловна. Перевоплощение национальных реалий в переводах стихотворений Гафура Гуляма. Джизак, Республики Узбекистан.....	311
Rustamova Gavhar Bahron qizi. O‘zbek folklorida anor obrazining semantic talqinlari. Buxoro, O‘zbekiston Respublikasi.....	319